

ТРАДИЦИИТЕ В ПРЕДСВАТБЕНИЯ ОБИЧАЙ „БОНДЖУК ДАКЪСЪ“ ОТ СЕЛО ВЕСЕЛИНА

Айше Реджеб

THE TRADITIONS IN THE PRE-WEDDING CUSTOM "BONJUK DAKAS"
FROM THE VILLAGE OF VESELINA
Ayshe Redzheb

***Abstract:** The subject of this report is the pre-wedding custom "Bonjukdakas" from the traditional Turkish wedding in the village of Veselina, which took place until the mid-80s of the last century. After the "Revival process" and the bans on organizing and holding traditional weddings, it completely died out and remained in the past and in the memories of the elderly people of the settlement.*

***Key words:** Custom, wedding, traditions, ritual, giving*

<https://doi.org/10.46687/TAJK9781>

Турската сунитска сватба от Южното Лудогорие е част от етнокултурното наследство на България. Тя е компонент от празничната обичайно-обредна система на турското население. Нейното фолклорно развитие е свързано с историческата съдба на общността, която е неделима част от етническото и религиозно многообразие на страната.

Сватбената традиция представлява повратен момент в живота на хората и е едно от най-значимите социални събития. Тя е съвкупност от различни идеи и вярвания, част от които са отживели, но отделни елементи от тях все още продължават да съществуват, други са дълбоко вкоренени и присъстват неизменно в структурата на сватбената обредност (Redzheb 2019).

До 80-те години на ХХ в. всеки семеен празник е съпроводен с богата обредност. В резултат на настъпилите политически и демографски промени, свързани с „Възродителния процес“, традиционната турска сватба се видоизменя. Наложените забрани оказват пряко влияние върху културните традиции на цяло поколение. Много от сватбените ритуални практики престават да съществуват и знанието за тях остава в малка група от възрастното население.

Такъв е и предсватбеният обичай „Бонджукдакъсъ“ от турската сватба в с. Веселина, който се провежда в периода между годежа и сватбата. Информацията за него е най-обстойна за периода на 50-те –80-те години на ХХв., след което той напълно отмира.

„Бонджукдакъсъ“ е обичай с интересни ритуали и публично даряване на булката от страна на свекървата с накити (такъ) отзлато, сребро, мъниста, копринени кърпи за глави, украсени с дантели, пулове и камъчета, платове, терлици и други дрехи за младоженката (Шазиє Ризаєва, 74г., от с. Веселина). Наименованието си придобива от думите *бонджук* – в превод *мънисто*, и *дакъ* – *даряване*. Свързани заедно, двете думи означават *даряване на мъниста* (мънистени накити).

Най-вероятно обичаят има своите корени в далечното минало. От научна гледна точка е интересен фактът, че в най-пълния си вид, той е съхранен в село Веселина. В съседните села Бели Лом, Каменар, Гороцвет, Мортагоново, в които

също живеят турцисунити, няма спомени за такава предсватбена практика. Там традициите от „Бонджукдакъсь“ са пренесени в същинската сватбена обредност при даряването по време на вземането на булката от дома на родителите ѝ и по време на въвеждането ѝ в къщата на младоженеца. Този факт може да се приеме за доказателство, че съхраненият вариант на „Бонджукдакъсь“ в село Веселина е един старинен обичайно-обретен пласт.

В традиционните общества накитите от мъниста изпълняват апотропейна функция, която кореспондира със значението на самото мънисто, независимо от неговия произход – керамика, камък, стъкло и т.н.

Подготовката на обичая е продължителна и преминава през строго регламентирани етапи. Датата на неговото провеждане се уговаря по време на годежа.

Когато настъпи моментът, майката на булката възлага на една жена („окурджу“) да кани от името на нейното семейство на „Бонджукдакъсь“ (Февзие Юмерова, 73 г., от с. Веселина). Думата „окурджу“ е диалектна. Свидетелство за нейното голямо значение е наличието на следния израз: „Какво ходиш като „окурджия“ (Февзие Юмерова, 73 г., от с. Веселина). Сравнението се използва, когато някой много обикаля безцелно из селото. Всъщност „окурджията“ се възприема като посланик, който трябва да предаде на селището поканата за предстоящата сватба. Той трябва да бъде комуникативен и убедителен в своя изказ и разпознат от обществото със своите послания.

„Бонджукдакъсь“ се прави 1-2 седмици преди същинската сватба и се провежда пред къщата на младоженката, като инициативата е на родителите ѝ, но в него основните действия са от страната на младоженеца. В обичая участват жени, мъжете са пасивни участници, в по-късно време те присъстват и помагат при пренасянето на даровете.

През деня в къщата на булката се прави подготовка, която основно се състои в обличането ѝ в традиционна носия „биндаллъ“ и в подредбата на мястото на събитието. Наситен с много символика е моментът, свързан със сплитането на булката. Плитките ѝ се украсяват с парички, червен конец и сини маниста против уроки. Техният брой е четен: 8, 10, 12 и т.н. (Емине Ахмедова, 74 г. от с. Веселина). Дългите плитки са белег за здраве, сила и дълъг живот. След оплитането на косата най-напред на главата на булката се слага „анлък“, след което се забражда с козан чембер (тънко тъкана кърпа за глава). Всичко това се допълва с венец от изкуствени цветя и булчинска тел.

„Анлъкът“ притежава древна символика и представлява бяла триъгълна фино тъкана памучна кърпа за глава, извезана с пулове, дантела и мъниста. Включването му в даровете е знак за нов социален статус, силен апотропейи в същото време израз на желанието булката да се превърне в майка (Емине Ахмедова, 74 г., от с. Веселина). В чеиза на всяка булка задължително трябва да има поне два анлъка. Те са неизменна част от облеклото на родилката. Според народното поверие анлъкът притежава предпазна сила и защитава както майката, така и новороденото.

Празничната носия за булката и аксесоарите към нея се носят от предния ден от специални пратеници – жени. Те са във вид на „бохча“, украсена и увита с бродирани карета или сърмени платове. В бохчата освен традиционната носия (красиво извезани шалвар, елек и тъкана риза, наричана „бюрюнджюкгомлек“)

има още сребърен или златен колан тип кованец, който се състои от малки елементи, нанизани върху кожена лента, бродирани със сърмени и копринени конци, учкури, аксесоари за глава (сватбени венци с булчинска тел и кърпа за глава), чорапи, кундури (обувки), копринени кърпички, кадифена торбичка за пари и накити, „дизи гердан“ (наниз от дребни парички), чеврета, басма за рокли, панталони, шалвари и др.

Всички вещи, намиращи се в бохчата, притежават характерните белези на сватбената обредност.

Традиционната турска носия има изключително значение по време на сватбените обичаи. Тя носи символиката на тържеството. Задължителен атрибут към носията на булката е нанизът от пендари, който по време на „Бонджукдакъсъ“ се осигурява от младоженката и нейните родители.

Още от малки младите момичета си събират и нанизват паричка по паричка своите сватбени пендари. В зависимост от социалното положение на семейството нанизите са от злато или пенез (материал, имитиращ злато).

Важен момент е подготовката на мястото, където се провежда дакията (даряването). Обикновено той е пред дома на булката или в двора на къщата. Избраното място трябва да е широко, да има повече пространство за посетители и наблюдатели. То се постила с рогозка, тъкан килим и там се поставят миндери, за да седнат по-възрастните жени в кръг. В средата се слага красиво извезана възглавница, а в по-късен период – дървен стол, на който сяда булката.

Самото даряване е обредно и се извършва под формата на „Алай“ (кръг). То изпълнява няколко функции: социализираща, представителна, празнична и апотропейна. По информация на респондентите избраното място трябва да подсигури плодородието и късмета на бъдещето семейство (Емине Ахмедова, 74 г., от с. Веселина).

Обичаят започва с извеждането на булката от къщата. Тя не излиза сама, извеждат я нейните стринки–„инге“. Те я хващат под ръка от двете страни. Две от етьрвите, стринките или близки на младоженеца раздават бонбони в сахани, украсени с копринени, бродирани кърпи. Всеки участник в ритуала, взел бонбон от подноса, слага паричка, за да си откупи сладост. Освен това има и поверие, че ако дадеш от тези бонбони на малко дете, то ще проговори по-бързо и ще бъде много сладкодумно. (Весиле Мехмедова, 79 г., от с. Веселина). Булката целува ръка на възрастните баби, на бъдещата си свекърва и на лелите от семейството на момъка и след това сяда на определената за нея възглавница (стол), която е обърната на изток към къблето.

Даряването е само от мъжка страна, женската страна не участва. В по-ново време в даряването на булката освен роднини участват и приятелите на младоженеца. Всички участници – роднини от мъжка страна, са облечени с празнични дрехи от атлаз, сърма и коприна – биндаллъ, сърмалъ и др. Чрез облеклото си те демонстрират своето място в социума и празничния характер на всички действия.

Предварително е определено обредното лице, което съобщава за дарените вещи. Най-често това е етьрвата или стринката на младоженеца.

Даряването започва винаги от най-възрастните в семейство и продължава по низходящ ред. Голямо значение се отдава на даровете на свекървата и всички присъстващи на събитието наблюдават действието с интерес и любопитство.

Женските накити са допълнение към традиционното обредно облекло и външността на туркините от района на Южното Лудогорие. Те отразяват социалния статус на носителите. Бижуто, изработени от злато, сребро, перли и скъпоценни камъни, символизират богатство, високо положение в обществото, щедрост и власт, а на мънистата се гледа не само като украшения, а и като амулети със силна апотропейна функция. Смята се, че съдържат божествена енергия и предпазват този, който ги носи.

Обичаят започва с даряване на бижуто („такъ“) – злато, сребро, инджи(перли) и различни мънистени комплекти (колие, билезик, кюпе).

Златните и сребърните накити обикновено са пендари („бешибирада“ доксанлъци, йирмилици и др.), което говори за социалното положение на семейството на младоженеца. Старите хора са вярвали в магическото въздействие на златото и носенето му за дълголетие. За това всяко семейство се старае да притежава златни накити. Най-често те се предават по наследство от майка на дъщеря, от свекърва на снаха и т.н. (Садет Ибрямова, 68г., от с. Веселина). Тази традиция е съхранена и в наши дни. След пендарите се даряват мънистените накити („бонджук“). Те се изработват по поръчка от свекървата през периода на годеежа. Най-често са различни по цвят и вид перли и мъниста и се носят от младата булка в комплект с облеклото, което облича по време на празненства и сватби.

Всички дарени накити и бижуто в обичая „Бонджукдакъсъ“ се изричат и показват публично пред присъстващите. Даряването продължава с обявяването на останалите подаръци за булката: кърпи, чеврета, учкури, пешкири, тъкани ризи, терлици, чорапи и др.

В традиционната турска сватба от Южното Лудогорие всички видове дарове са знак за преход, за приемане на новия член в семейството, за социален статус и за окончателното договаряне на новото сродяване.

Дакията продължава с даряването от съседи, съселяни и гости от други села, роднини на младоженеца. В целия процес на обичая „Бонджукдакъсъ“ страната на булката не дарява.

След приключването на дакията майката на булката дава на своите сватове „бохчи“. Традиция е да се даряват най-близките роднини на младоженеца (майка, баща, брат, сестра, баба, дядо, стринка, чичо, вуйчо, етърви и децата им), да се подготвят бохчи с дарове, които са увити в сърмени платове и красиво бродирани карета. Във всяка бохча се слагат ризи, плат за потури или шалвари, пижами, терлици, учкури, чорапи, ръкавици, елечи, чеврета, пешкири, престилки, пояси, калпаци, кърпи и други вещи (Шази Ризаева, 74г., от с. Веселина). Това се уговаря между двете страни на самия годееж. Свекървата иска бохчи за всички свои роднини, а майката на булката е длъжна да ги направи. Много често бохчите са над 50 на брой, почти за целия род. Чрез тези подаръци женската страна демонстрира своето уважение към новото семейство. Освен това качеството на избраните тъкани и дрехи свидетелства за вкусовете и уменията на жените, които са ги изработили.

Семантиката на обредните вещи е тясно свързана с традиционната народна култура и бит. Те изпълняват функцията на дар и са неизменна част от традиционната турска сунитска сватба. Всичките имат отношение към процеса на сакрализация и десакрализация (Ivanova 1984). Всяка вещ отговаря на изискванията за включване в конкретно време и място на участие в сватбения

обред. Тя трябва да бъде изработена от определени материали и от конкретни обредни лица. Употребата е винаги строго регламентирана. В определени случаи се забелязва **функционална поливариантност**. Пример за това е бохчата, която освен магическа изпълнява и практическа функция.

Гореизложеният текст дава основание да се обобщи, че обредните вещи от обичая „Бонджукдакъсъ“ като част от обреда имат пряка връзка, изпълнявайки своята символична функция и маркират важни моменти от процесите на приобщаване и социализация.

Описаният предсватбен обичай е останал в миналото. Той се характеризира с наличието на множество обредни компоненти, в които присъстват старинни семантични препратки.

В заключение трябва да се посочи, че дарените вещи имат пряка връзка с дълбоката символика на обреда и маркират важни моменти от процесите на приобщаване и социализация.

РЕЧНИК НА ТУРСКИТЕ ДУМИ И ТЕРМИНИ

алай (alay) – кърп

анлък (anlık) – триъгълна бяла памучна кърпа, бродирана в предната част с дантела и украсена с мъниста и пулове

басма (basma) – щампован плат

бешибирада (beşibirada) – наниз от пет жълтици

билезик (bilezik) – гривна

биндалъ (bindalı) – традиционно облекло, състоящо се от шалвари и елек от кадифе, везани със сърма, лутурки и камъчета

бонджук (boncuk) – мънисто

бохча (bohça) – домашна тъкана кърпа или каре, вътре са сложени ризи, терлици, чеврета и други дрехи, след което кърпата се завързва на възел

дакъ (daki) – даряване

доксанлък (doksanlık) – големи жълтици

инге (диал.) (inge) – стринка

инджи (inci) – перли

йирмилици (yirmik) – средни жълтици

козан чембер (kozanceMBER) – рисувана копринена кърпа за глава

кундури (kundara) – обувки

къбле (къбля) (kible) – посоката, към която се обръща човек, когато извършва намаз, т.е. към Кяабе в град Мекка

кюпе (küpe) – обица/и

миндер (minder) – дюшек, пълен с вълна и стари парцали

окурджу (okurcu) – вестители за сватбата, жени, които канят за сватба

пенез (penez) – монета, имитираща златната

пул (pul) – пробита метална пластинка за украшение на дрехи

сърмалъ (sırmalı) – дрехи, изработени от сърма

такъ (taki) – накити

учкур (uçkur) – колан, който представлява копринена кърпа с литурки

ЛИТЕРАТУРА

Bobchev 1929: Bobchev, S. Za deliormanskite turtsi i za kazalbashite. // Sbornik BAN, kn 24 [Бобчев, С. За делиорманските турци и за къзълбашите. // Сборник БАН, кн. 24].

- Bochkov 2009:** Bochkov, P. Nie i drugite. Studii po etnologiya. Sofia: Nov balgarski universitet [Бочков, П. Ние и другите. Студии по етнология. София: Нов български университет].
- Ivanova 1984:** Ivanova, R. Balgarskata folklorna svatba. Sofia: BAN [Иванова Р. Българска фолклорна сватба. София: БАН].
- Karahasan-Chanar 2005:** Karahasan-Chanar, I. Etnichesките maltsinstva v Balgaria: Istoriya, kultura, religiya, obreden kalendar. Sofia: Lik [Карахасан-Чънар, И. Етническите малцинства в България: История, култура, религия, обреден календар. София: Лик].
- Kreypro Richli 2006:** Креуро Richli, H. Kulturna antropologiya. Kak da izbirame sebe si i drugite. Sofia: Lik [Крейпо Ричли, Х. Културна антропология. Как да разбираме себе си и другите. София: ЛИК].
- Redzheb 2018:** Redzheb, A. Traditsii v obredniya tsikal na turskata svatba v nyakoi Razgradski sela ot Yuzhnoto Ludogorie. // Nepoznatite. Plovdiv [Реджеб, А. Традиции в обредния цикъл на турската сватба в някои Разградски села от Южното Лудогорие. // Непознатите. Пловдив].
- Redzheb 2019:** Redzheb, A. Tantsoviyat folklor v turskata svatba ot Yuzhnoto Ludogorie – istoriya i savremennost. Avtoreferat na disertatsiya. Varna [Реджеб, А. Танцовият фолклор в турската сватба от Южното Лудогорие – история и съвременност. Автореферат на дисертация. Варна].
- Redzheb 2019a:** Redzheb, A. Traditsionni obredni veshti ot turskata svatba v Yuzhnoto Ludogorie. // Izvestiya na RIM – Razgrad [Реджеб, А. Традиционни обредни вещи от турската сватба в Южното Лудогорие. // Известия на РИМ – Разград].
- Todorov 1981:** Todorov, E. Prabalgarski elementi v obredi, obichai i vyarvaniya na naselenieto v Severoiztochna Balgaria. // Balgarski folklor, kn. 3, Sofia [Тодоров, Е. Прабългарски елементи в обреди, обичаи и вървания в Североизточна България. // Български фолклор, кн. 3, София].
- Vakarelski 1977:** Vakarelski, Hr. Etnografiya na Balgaria. Sofia: Nauka i izkustvo [Вакарелски, Хр. Етнография на България. София: Наука и изкуство].
- Vasileva 1969:** Vasileva, M. Shodstva i otliki v balgarskata i turskata svatba v grupa sela ot Razgradski okrag. // Izvestiya na Etnografskiya institut i muzey, XII [Василева, М. Сходства и отлики в българската и турската сватба в група села на Разградски окръг. // Известия на Етнографския институт и музей, XII].

СПИСЪК НА РЕСПОНДЕНТИТЕ

1. Емине Ахмедова – 74г., полевъдка, с. Веселина
2. Весиле Мехмедова – 75г., полевъдка, с. Веселина
3. Садет Ибрямова – 68 г., детска учителка, с. Веселина
4. Халиме Салимова – 65 г., полевъдка, с. Веселина
5. Шазие Ризаева – 74г., полевъдка, с. Веселина
6. Февзие Юмерова – 73г., животновъдка, с. Веселина